

Мельничук-Лебедева К. О.
(м. Сімферополь)

ДІАЛЕКТ МІСТА БЕРН В СИСТЕМІ ШВЕЙЦАРСЬКИХ ДІАЛЕКТІВ

Анотація. Стаття присвячена розгляданню основних особливостей бернського діалекту, його соціальних та територіальних варіантів, певних соціофонетичних особливостей. Проводиться аналогія з іншими швейцарськими діалектами.

Ключові слова: Швейцарія, діалект, соціальний варіант, соціофонетика.

Вибір теми даної статті зумовлений **актуальністю** сучасних лінгвістичних досліджень, присвячених вивченню особливостей конкретних національних варіантів мови, встановленню їх своєрідності. Дана проблема описується в працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Так, А.І. Домашнев [1983], Н.І. Філічева [1992] розглядають мікросистеми германського, австрійського, швейцарського варіантів німецької мови та їх основні диференційні ознаки на різних мовних рівнях — фонетичном, морфологічному, лексичном, синтаксичном. Серед робіт іноземних лінгвістів, присвячених опису декотрих національних варіантів німецької мови, слід зазначити колективну працю «Sprachgeschichte» під редакцією В. Бьоша, О. Райхманна і Ст. Зондереггера [1985], численні публікації У. Аммона [1989; 1995; 1996].

Метою даного дослідження є встановлення специфіки фонетико-фонологічних та граматичних особливостей діалекту міста Берн, визначення його соціальних та територіальних варіантів. Поставлена мета передбачає вирішення наступних **задач**: 1) Розглянути та описати основні особливості бернського діалекту та встановити його відмінності від інших швейцарських діалектів. 2) Розглянути та описати проблеми соціальної диференціації бернського діалекту. 3) Встановити особливості територіальних варіантів бернського діалекту та визначити його вплив на діалекти сусідніх регіонів. Поставлені задачі визначили наступні **методи** дослідження: 1) метод теоретичного аналізу; б) комплексний метод експериментально-фонетичного дослідження.

Багато мовних атласів документують особливе становище деяких міст у мовному просторі. Так, Б. Зібенхар у своїй статті «Мови міст» («Die Sprachen der Städte») наводить у якості приклада місто Берн та його околиці. Для цього регіону характерні мовні форми, які функціонують

в південних регіонах, а також у писемній формі мови (Schriftsprache): «uf» замість «up» («auf»), «och» замість «ok» («auch»), «mir» замість «mi»/«mei» («mich»/«mir»), «hinten» замість «hingen»/«hinnen» та ін. [6].

В містах, на відміну від селищ, проявляється більший спектр мовних варіантів. В останні десятиріччя варіація мовних форм у містах є об'єктом дослідження багатьох лінгвістів. «В містах, куди приїздять люди з навколишніх селищ у пошуках роботи, де зустрічаються і працюють вчені, де функціонують промисловість, банки та ЗМІ, не може бути єдиного традиційного діалекту», — зазначає Б. Зібенхар [6]. Навпаки, сьогодні в містах співіснують різні діалекти та мови. Саме це розмаїття цікавить сучасну лінгвістику.

Завдяки дослідженням мовних особливостей в таких містах як Берлін, Гамбург, Франкфурт, Майнц, Маннхайм, Базель, Берн, Відень та ін. було встановлено існування специфічних для кожного міста форм.

В німецьких та австрійських містах більш звичними є форми, близькі до стандарту. В Швейцарії, де діалекти загальноновизнані, різноманітність мовних особливостей у містах спостерігається також на рівні діалекту. Таким чином, особливості мови у місті є результатом національної та регіональної мовної політики. Діалекти навколишніх місцевостей зливаються у місті у новий специфічний варіант, таким чином виникають міські специфічні форми. Так, «*heiß*» звучить у баварському діалекті як [hoas], жителі Відня артикулюватимуть дане слово як [ha:s]. Часто діалектні форми, що за межами міста функціонують окремо у географічному плані, у місті, навпаки, співіснують і можуть грати роль соціальних маркерів. Так, у північно-західному регіоні міста Берн фраза «wig gehen» реалізується як «*teg gange*», на північному сході як «*teg göö*», на півдні — «*teg gaa*». В Берні форма «*teg gange*» характерна для високих прошарків населення, протиставляється формам «*teg gaa*»/«*teg göö*», що реалізуються в мовленні представників середніх/низьких прошарків [6].

Одним з важливих факторів, що впливає на функціонування і вживання специфічних мовних форм в містах, є процес міграції, який сприяє

співіснуванню німецької мови з мовами мігрантів. Така взаємодія мов є базою для виникнення code-mixing (змішування кодів) та code-switching (переключення кодів). При цьому, змішування мов може вказувати як на недостатнє знання німецької мови, так і на здатність мовця використовувати різні мови ситуативно та комунікативно [6].

Німецькомовна Швейцарія відноситься до алеманського діалектного регіону за винятком невеликих областей у східному кантоні Граубюнден, які входять до складу баварського діалектного регіону. Алеманський діалектний регіон простягається по всій території Швейцарії до Ліхтенштейну, австрійської федеральної землі Форарльберг, до південного заходу землі Баварія та півдня землі Баден-Вюртемберг у Німеччині, а також південної та центральної частини Ельзасу [1]. Діалект міста Берн (Bärndütsch), що вживається в центральній частині Швейцарії й відноситься до алеманських діалектів, має особливий характер. Не існує єдиної, чітко позначеної області вживання даного діалекту. Границі розповсюдження бернського діалекту лише частково пролягають відносно географічних границь кантону Берн. Так, на північному сході кантону Фрайбург, на півдні кантону Золотурн, а також на південному заході кантону Ааргау вживаються діалекти майже ідентичні бернському діалекту. У долинах Бернського нагір'я, навпаки, вживається такий різновид бернського діалекту, який значною мірою відрізняється від діалекту, що використовується в місті [4, 58–68].

Багато лінгвістів відзначає своєрідність діалекта міста Берн на фонетичному рівні. Найбільш характерною ознакою, що відрізняє даний діалект від інших верхньоалеманських діалектів, є скорочення закритих голосних. Наприклад:

бернський діалект: «wit» [vit]

інші алеманські діалекти: «wiit» [vi:it]

літературна німецька мова: «weit» [vaet].

Як і в інших верхньоалеманських діалектах, у відкритих наголошених складах довгі голосні не спостерігаються. Таким чином, такі слова як «Laden», «Friede» вимовлятимуться як [ˈladə], [fri:də].

Крім того, діалект міста Берн характеризується соціальною диференційованістю на фонетичному рівні, про що мова йтиметься нижче. Так, найбільш яскравим прикладом даного явища є вокалізація звуку [l] перед приголосним або наприкінці складу та веляризація [nd] в мовленні представників низьких прошарків населення: [ɛzɥ] — «Esel», [aŋ:ɛrs] — «anders».

Що стосується граматичного строю даного діалекту, можна говорити про значні відмінності від граматики літературної німецької мови, натомість

у порівнянні з іншими алеманськими діалектами розбіжності не є суттєвими. Найяскравішою особливістю граматики бернського діалекту являється побудова форми ввічливості. Як і в більшості швейцарських діалектів, дана форма утворюється із другою особою множини *Dühr* (нім. Ihr). Наприклад:

Нім. Was wollen Sie trinken?

Берн. Was weit'er trinke? (досл. переклад Was wollt Ihr trinken?).

Нетиповим для бернського діалекту є позначення дії у майбутньому за допомогою дієслова «werden». Замість нього вживаються темпоральні частки: «Mir gseh's de» («Wir sehen es dann», «wir werden sehen»).

Як і в інших верхньонімецьких діалектах, форма претеритуму у бернському діалекті відсутня. Так, формі «Wir schauen» (літ. нім.) відповідає перфектна форма «Mir hei gluegt» (берн.). Для вираження передумання в минулому використовується подвійний перфект. Наприклад:

Бернський діалект: «Won i bi inecho, hei si scho ggässe gha».

Літ. нім.: «Als ich hereinkam, hatten sie bereits gegessen».

Відносні підрядні речення утворюються із часткою «wo»: берн. «Ds Ross, wo mer gfueret hei». Нім. літ.: «Das Pferd, das wir gefüttert haben».

Для бернського діалекту характерне вираження граматичного роду через числівники «zwei» і «drei»:

«zwe Manne» (літ. нім. «zwei Männer»),

«zwo Froue» (літ. нім. «zwei Frauen»),

«zwü Ching» (літ. нім. «zwei Kinder»),

«drei Manne» (літ. нім. «drei Männer»),

«drei Froue» (літ. нім. «drei Frauen»),

«drü Ching» (літ. нім. «drei Kinder»).

Лексика бернського діалекту в цілому не відрізняється від лексики інших швейцарських діалектів. Словниковому складу швейцарських діалектів властиві яскраві й численні особливості німецької літературної мови. Тут передусім виділяється великий пласт швейцарськи маркованих гетеронімів, що являються лексико-семантичними аналогами відповідних слів власне німецького варіанту літературної мови [7, 76]. Наприклад: швейц. Schotte, *f* — нім. Molke, *f*; швейц. Nidel, *m* або *f* — нім. Rahm, *m*, Sahne, *f*; швейц. bodigen — нім. 1. bezwingen, besiegen (die generische Mannschaft bodigen); 2. bewältigen (sein Arbeitspensum bodigen). Серед гельвецизмів налічується велика кількість лексико-семантичних дивергентів. Так, семантична структура загальнонімецької лексики Kleid, *n* містить в собі швейцарський маркований лексико-семантичний варіант «(чоловічий) костюм».

Діалект міста Берн (Bärndütsch) цікавий з точки зору соціально-функціональної значущості. Кантон Берн характеризується наявністю цілого ряду варіантів діалекту. Ще до початку ХХ ст. в межах міста Берн налічувалося багато соціолектів. Серед них архаїзований діалект патриців, що був у значній мірі наближений до кодифікованої норми німецької мови, міський діалект, притаманний представникам середнього прошарку, так званий *Mattenenglisch* (*Matteänglisch*), на якому розмовляли жителі маргінального кварталу *Matte*, переселенці з навколишніх сіл використовували у своєму мовленні сільські діалекти. Їх^{3а} зазначити й діалекти іммігрантів, що привносили окремі елементи й особливості своєї рідної мови. Таким чином, діалект міста Берн є соціально диференційованим діалектом. На сьогоднішній день соціолекти патриців й жителів кварталу *Matte* є вимираючими варіантами бернського діалекту — *Matte* вже не є маргінальним кварталом, а в самому місті не залишилося в живих громадян, які іменують себе патриціями.

На території кантону Берн існує кілька варіантів діалекту. Окрім описаного вище варіанту, що був поширений безпосередньо в місті до середини ХХ сторіччя і на сьогоднішній день також демонструє певну соціальну диференційованість, діалектологи виділяють наступні варіанти: Північний бернський діалект (*Nördliches Berndeutsch*), південний бернський діалект (*Südliches Berndeutsch*), варіант, поширений у гірській місцевості (*Berner Oberland*).

Найбільш яскравим варіантом бернського діалекту являється варіант, поширений в північній частині кантону Берн (*Зееланд, Оберааргау*), т.з північний бернський діалект (*Nördliches Berndeutsch*). Даний варіант характеризується чергуванням голосних [a] / [o]: *Jahr / Johr*. Б. Зібенхар, автор дослідження, присвяченого впливу діалекта міста Берн на регіони, зазначає, що «заміщення середньовісньонімецького «â» представляє один з головних ізоглосів у центральній частині Швейцарії» [5].

Типовим для регіонів на південь від Берну є явище монофтонгізації. Так, дифтонги [ae], [ɔɪ], [aɔ] стають довгими голосними [i:], [Y:], [u:], наприклад:

Güss [gɪ:s:] замість Geiss [gɛis:] «Geiss»,
 zwüü [tʃvʏ:] замість zwöi [tʃvøɪ] «zwei»,
 und glüübe /gʎo:bə/ statt gloube /
 gʎoubə/ «glauben».

На початку ХХ століття південний варіант бернського діалекту був поширений в центральній та південній частині Швейцарії (без міста Берн), проте сьогодні лінгвісти зазначають спад у його вживанні. Сьогодні даний варіант спостерігається

в сільських місцевостях передгір'я Альп. Для південного варіанту бернського діалекту характерним є також випадення приголосного [n] перед [x] та [kx]: [traexə] замість [trinkən].

В районі бернського нагір'я лінгвісти налічують ще більше варіантів діалекту ніж в центральній частині країни. Гірські діалекти, що відносяться до групи верхньоалеманських діалектів, характеризуються перш за все певними особливостями вокалічної системи. Так, середньовісньонімецькі монофтонги збереглися в хіатусі (збіг кількох голосних на стику двох слів). Нетиповими для даної групи варіантів діалекту є «l»-вокалізація та веларизація «nd».

Таким чином, можна зробити наступні висновки: виступаючи в якості засобу комунікації в кількох німецькомовних державах, німецька мова реально функціонує у вигляді корелюючих національних варіантів макросистеми в цілому. У сфері суспільних комунікативних функцій германо-швейцарці використовують німецьку літературну мову в особливому національному варіанті і переважно її писемну форму. Усне спілкування здійснюється на місцевих діалектах.

Соціальну диференціацію яскраво демонструє бернський діалект. Мова жителів міста Берн є рядом варіантів діалекту, що склалися під впливом складного історичного процесу. Соціальна диференціація діалекту міста Берн реалізується в особливостях мовлення його жителів.

Література

1. Baumgartner H. Sprachatlas der deutschen Schweiz / H. Baumgartner. — hrsg. von R. Hotzenköcherle. — Bern, 1962-1992. — Bd1-6.
2. Christ R. B. Schweizer Dialekte. Zwanzig deutsch-schweizerische Mundarten / R. B. Christ. — Hrsg. von R.B. Christ. — Basel, 1965. — 175 S.
3. Kaiser S. Die Besonderheiten der deutschen Schriftsprachen in der Schweiz / S. Kaiser. — Mannheim : Duden — Verl., 1969 — 1970.
4. Kolde G. Einige aktuelle sprach — und sprachpolitische Probleme in der viersprachigen Schweiz / G. Kolde. — Muttersprache. — Bd. 96. — № 1-2. — Wiesbaden, 1986. — S. 58—68.
5. Siebenhaar B. Bern und Region / B. Siebenhaar. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.uni-leipzig.de/~siebenh/publikationen.html>
6. Siebenhaar B. Sprache der Städte / B. Siebenhaar. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.uni-leipzig.de/~siebenh/pdf/Siebenhaar_Stadtsprache_2008.pdf
7. Stadler F. J. Die Landessprachen der Schweiz oder Schweizerische Dialektologie mit kritischen Sprachbemerkungen / F. J. Stadler. — Aarau. — 1819. — 424 S.

Мельничук-Лебедева Е. А. Дialeкт города Берн в системе швейцарских диалектов. — Статья.

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению основных особенностей бернского диалекта, его социальных и территориальных вариантов, определенных социофонетических особенностей. Проводится аналогия с другими швейцарскими диалектами.

Ключевые слова: Швейцария, диалект, социальный вариант, социофонетика.

Melnychuk-Lebedieva K. Bernese Dialect in the System of Swiss Dialects. — Article.

Summary. The article considers the main features of the Bernese dialect, its social and territorial variants, sociophonetic features.

Key words: Switzerland, dialect, social variant, sociophonetics.